

Samarbetsinriktad, IKT-baserad fortbildning med anknytning till deltagarnas arbetsuppgifter

Erfarenheter av fortbildningsprojektet
Det Digitala lär-rummet

Del 1: sammanfattning

HÖGSKOLAN PÅ ÅLAND

i samarbete med Living V&I Ab

Samarbetsinriktad, IKT-baserad fortbildning med anknytning till deltagarnas arbetsuppgifter

Erfarenheter av fortbildningsprojektet
Det Digitala lär-rummet

Del 1: sammanfattning

Högskolan på Åland 2003
i samarbete med Living V&I Ab

HÖGSKOLAN PÅ ÅLAND

Projektet har delfinansierats av Europeiska Socialfonden
genom Ålands Mål 3-program 2000–2006

Utgivare: Högskolan på Åland
PB 1010
AX-22111 Mariehamn, Åland

Text Inger Eriksson & Viveca Lindberg
Foto Carola Eklund (ITIS) och Sven Schauman (Virtuella lärarrummet)
Grafisk formgivning och omslag Rita Jokiranta

ISBN 952-9735-15-4
Tryckeri Mariehamns Tryckeri Ab
Mariehamn 2003

INNEHÅLL

Förord	6
1. Bakgrund	9
2. En strategi för kompetensutveckling på distans med stöd av IKT	11
3. Slutsatser – kritiska punkter vid planering och genomförande av kompetensutveckling på distans	12
4. Erfarenheter från två modellprojekt	13
4.1. Fortbildningens innehåll och deltagarnas behov	13
4.1.1. Lärarnas behov?	14
4.1.2. Behov av eller krav på kompetensutveckling?	14
4.2.Handledning för och i ett konkret projekt	17
4.2.1. ITiS-Åland	17
4.2.2. Virtuella lärarrummet	18
4.2.3. Diskussion	20
4.3. IKT som redskap?	20
4.4. Samarbetsinlärning	22
4.5. Övriga synpunkter: informationen om projektet	23
4.5.1. Informationen om respektive modellprojekt	23
4.5.2. Informationen om projektets organisation	24
5. Modellprojektens kortsiktiga mål och resultat	25
Referenser	27

Förord

Våren 2001 inleddes projektet *Det digitala lär-rummet* – DigIT – inom ramen för EU:s Mål 3-program för Åland. Ålands yrkeshögskola (från 1.1.2003 Högskolan på Åland) var projektägare och företaget Living V & I Ab fungerade som projektledningsteam med ett helhetsansvar för projektets planering och genomförande. Projektet avslutas och avrapporteras per den 31 maj 2003.

Projektet fokuserades på lärarnas arbete i skolan och syftade till att **utveckla en strategi för kompetensutveckling med stöd av IKT**.

Möjligheterna att 'förändra skolan' med hjälp av modern teknik har alltid stimulerat fantasin. Diskussionen fick ny fart i och med att Internet fick bred användning i slutet av 1990-talet. "Den digitala skolan" förekom ofta som en sinnebild och tankemodell för hur både skolan, undervisningen och lärandet på alla nivåer kunde öppna sig och bli oberoende av rum och avstånd, liksom 'glokalsamhället', en blandning av globalt och lokalt, pekade på motsvarande möjligheter i samhället.

På Åland, ett ösamhälle, passade diskussionen väl in och i januari 2000 hölls ett stort upplagt affärs- och idéutvecklingsseminarium som en inledning av den s.k. Wheelit-processen, dvs. en utvecklingsprocess som ville hitta "viliga (det åländska ordet för 'fina') idéer för IT-hjul ('wheelit') under Åland".

Många av de idéer som kom fram under seminariet kunde föras in under rubriken *Den digitala skolan*, där huvudtanken var att "skapa ett naturligt förhållningssätt till datorn som hjälpmedel/redskap. Ambitionen är att samtidigt utveckla det åländska utbildningssystemet vilket i sin tur stärker Ålands konkurrenskraft för framtiden". Det nu aktuella DigIT-projektet kan ses som ett av de konkreta resultaten av seminariet.

För att pröva strategin för kompetensutveckling med stöd av IKT enligt idéerna under *Den digitala skolan* utformades två modellprojekt. Livings uppdrag som projektledningsteam var:

- att administrera, följa upp och utvärdera genomförandet av strategin med utgångspunkt i de två modellprojekt där strategin utprovades och
- att utifrån modellprojekten utarbeta en handledning/vägledning för andra fortbildare.

Föreliggande rapport är en sammanfattning av de viktigaste erfarenheterna av huvudprojektet och modellprojekten. Den är skriven av projektlednings-teamet, som bestått av FD Inger Eriksson och doktoranderna Viveca Lindberg och Diana Berthén. Rapporten skall vara lättillgänglig och kunna fungera som en slags handbok för andra som arbetar med motsvarande projekt, planer

eller utvecklingsfrågor. Utöver denna rapport finns också en fullständig huvudrapport och annan rapportering som gjorts bland annat för att fylla kraven på avrapportering av EU-finansierade projekt.

Det har varit stimulerande att som projektägarens företrädare få samarbeta med det professionella projektledningsteamet och att på nära håll kunna följa med projektets olika faser, där både de positiva och de mindre positiva skedena har bidragit till att ge de erfarenheter som utgör grunden för de slutsatser och konklusioner som redovisas i rapporten. Eller, som det står i sammanfattningen:

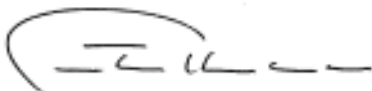
"...modellprojekten har i huvudsak svarat mot de kortsiktiga målen även om det i förhållande till huvudprojektet funnits en del problem. Dessa har dock bidragit till att belysa kritiska punkter i planeringen av fortbildning som utgår från de principer som utarbetades för strategin..."

Det betyder att även problemfrågorna har kunnat vändas till erfarenheter och därmed blivit nyttiga med tanke på nya projekt och fortsatt planering och utveckling.

Jag vill som projektansvarig och på projektägarens vägnar framföra ett stort tack till projektledningsteamet, till referensgruppen och till alla som deltagit aktivt i projektet.

Någon har sagt: "Om vi inte använder det vi lärt oss har vi ingenting lärt." Med den devisen kommer det nu avslutade projektet att vara nyttigt en lång tid framöver, för projektet har gett oss erfarenheter som kan användas av många och i många olika sammanhang och därmed befrämja ett fortsatt lärande om samarbete, om fortbildning, om IKT och inte minst om lärande.

Mariehamn i maj 2003

Gösta Helander

planerings- och utvecklingschef

projektansvarig inom Högskolan på Åland (tidigare Ålands yrkeshögskola)

ITIS-Åland, lärare från Lumparlands och Ytternäs skola.

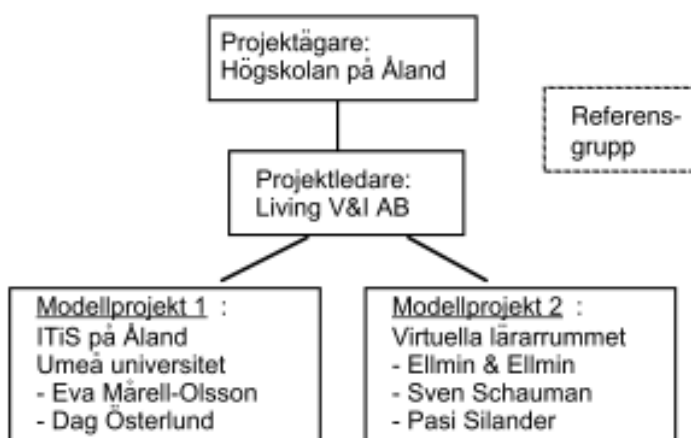
1. Bakgrund

Den här rapporten handlar om projektet Det Digitala lär-rummet. Projektet uppstod som en konsekvens av det politiska uppdrag som formulerades inom WheelIT-projektet¹ och som benämndes 'den Digitala skolan', där den allmänna målsättningen var att "skapa ett naturligt förhållningssätt till datorn som hjälp-medel/redskap. Ambitionen är att samtidigt utveckla det åländska utbildnings-systemet vilket i sin tur stärker Ålands konkurrenskraft för framtiden". WheelIT initierade således den Digitala skolan och utgående från detta skapades sedan ett konkret projekt, Det Digitala lär-rummet.

Projektet utformades som ett mål 3-projekt med Ålands yrkeshögskola (numera Högskolan på Åland) som projektägare. Living V&I AB fick uppdraget att fungera som projektledare. Med utgångspunkt i en förprojektering formulerades ett huvudprojekt som syftade till att **utveckla en strategi** (sid. 5) **för kompetensutveckling med stöd av IKT** (informations- och kommunikationsteknologi). Huvudprojektet Det Digitala lär-rummet riktar sig således till en bredare målgrupp än skolan.

För att pröva strategin utformades två modellprojekt (sid. 9) som genomfördes inom skolan för att svara mot det politiska uppdraget den Digitala skolan. Living V&I Abs uppdrag som projektledare för huvudprojektet var att:

- administrera, följa upp, utvärdera och avrapportera genomförandet av strategin med utgångspunkt i de två modellprojekt där strategin utprovades
- utifrån modellprojekten utarbeta en handledning/vägledning för andra fortbildare

Figur 1. Projektets organisation.

¹ www.wheelit.nu

Modellprojekten skulle utformas utgående från deltagarnas behov. För att kartlägga lärarnas behov skickades en enkät ut till samtliga åländska skolor. Det ena modellprojektet som utvecklades var ITiS på Åland, med Eva Mårell-Olsson och Dag Österlund från Umeå universitet som handledare. I detta projekt deltog Lumparlands grundskola (tre lärare) och fyra lärare vid Ytternäs skola i Mariehamn. Det andra modellprojektet, Virtuella lärarrummet, riktade sig till hotell- och restaurangprogrammet, d.v.s. till lärarna vid de tre skolor (Ålands hotell- och restaurangskola, Ålands yrkesskola och Ålands sjömansskola) som i samverkan genomför programmet. Inom det sistnämnda projektet fanns det tre fortbildare: Ellmin & Ellmin (portfolio som redskap för bedömning), Sven Schauman (intern handledare) och Pasi Silander (extern handledare).

Projektet avrapporteras i två delrapporter, denna sammanfattande rapport (del 1), vars syfte är att presentera de slutsatser som dragits utgående från huvudprojektet och ge en kortfattad bakgrund till dem. Denna del skall också, oavsett målgrupp, kunna användas som generell handledning vid planering av fortbildning med stöd av IKT. De båda modellprojekten beskrivs utförligare i huvudrapporten (del 2) och rekommenderas för den som vill fördjupa sig i frågorna.

2. En strategi för kompetensutveckling på distans med stöd av IKT

Den strategi som utgjorde grundmodellen för huvudprojektet utvecklades utgående från följande huvudprinciper (resultaten presenteras i fortsättningen genomgående i samma ordning):

- innehållet skall basera sig på deltagarnas behov och byggas upp i samråd mellan fortbildare och deltagare och relateras till deltagarnas dagliga arbete
- deltagarna skall få handledning för att genomföra ett konkret och avgränsat projekt relaterat till sitt dagliga arbete
- utbildningen skall helt eller delvis genomföras på distans och IKT skall utgöra ett av medlen för detta
- utbildningen organiseras enligt principer för samarbetsinläring

Huvudprinciperna baserar sig på erfarenheter från pedagogisk forskning om distansutbildning, IKT som stöd för grundutbildning och fortbildning, samarbetsinläring samt på utvärderingar av olika fortbildningsprojekt. De utbildningsinsatser som resultaten representerar berör såväl grundskola, högskola, lärarfortbildning, vuxenutbildning och arbetslivsutbildning. Resultaten från forskning och utvärderingar representerar bl.a. Australien, England, Finland, Norge, Sverige och USA. Strategin inom huvudprojektet handlade om att sammankoppla de olika delarna.

Motivet till val av just dessa principer bygger i första hand på erfarenheter av den bristande genomslagskraft traditionell lärarfortbildning har visat sig ha. Med traditionell fortbildning avses här enstaka studiedagar i form av föreläsningar och grupparbeten av principiell karaktär. Kritiken mot sådan typ av fortbildning har i huvudsak handlat om att den sällan leder till att verksamheten förändras. Däremot har fortbildningsprojekt som organiserats enligt de ovan nämnda principerna gett resultat i form av förändrade arbetsrutiner. Framför allt har detta förklarats med att fortbildningen relaterats till en avgränsad del av deltagarnas faktiska arbetsuppgifter och att handledning byggts in som en väsentlig del av fortbildningen.

3. Slutsatser – kritiska punkter vid planering och genomförande av kompetensutveckling på distans

På basis av de två modellprojekten och de jämförelser som gjorts med litteratur i anslutning till huvudprojektet kan erfarenheterna sammanfattas i följande slutsatser:

- Deltagarorienterade behovsutredningar riskerar att utreda intresse istället för behov. Intresse som utgångspunkt för att beräkna antalet deltagare i en fortbildning är inte ekonomiskt hållbart. Behov baserade på arbetsgivarens krav på förändrad kompetens och på deltagarnas intresse utgör en säkrare beräkningsgrund.
- Vilka åtaganden som ingår i handledningsuppdraget bör preciseras på förhand. Likaså bör ansvarsfördelningen mellan arbetsledning och fortbildare preciseras.
- För att IKT skall kunna utgöra ett redskap i fortbildningen måste fortbildaren ge alla deltagare anledning att använda redskapet, d.v.s. initiera olika typer av aktiviteter som är relevanta för fortbildningen i övrigt.
- Samarbetsinlärning som princip kräver att uppgifterna organiseras på ett sätt som gör samarbetet nödvändigt. En annan viktig förutsättning är att ledningen stöder/skapar förutsättningar för samverkan. Då innehållet är relaterat till deltagarnas behov och till deras konkreta arbetsuppgifter upplevs fortbildningen som meningsfull och relevant.
- Informationen är central och det är uppenbart att information, som trots att den bevisligen är given på flera olika sätt, inte självklart uppfattas av deltagarna. Som fortbildningsarrangör kan det vara väsentligt att utveckla ett enkelt system där deltagarna bekräftar att de tagit del av den information man gett. Som *fortbildare* är det bra att ha ett skriftligt material att hänvisa till.

4. Erfarenheter från två modellprojekt

I det följande presenteras hur var och en av huvudprinciperna fungerade inom de två modellprojekt som genomfördes. En kort diskussion förs även i förhållande till vart och ett av dem. Det ena modellprojektet (ITiS på Åland) genomfördes med deltagare från grundskolan och det andra (Virtuella lärarrummet) genomfördes med deltagare från gymnasialstadiet.

4.1. Fortbildningens innehåll och deltagarnas behov

För att utreda lärarnas behov sändes, i slutet av april 2001 en enkät till samtliga grundskolor och skolor inom gymnasialstadiet på Åland. I enkäten framhölls följande:

- att fortbildningens innehållet inte var givet utan skulle formuleras tillsammans med lärarna
- att IKT skulle utgöra ett redskap för genomförande av fortbildningen men inte nödvändigtvis ett innehåll
- att fortbildningen skulle genomföras på distans och att fortbildarna därför skulle sökas utanför Åland

Lärarna ombads ge förslag på vilka innehållsliga områden de upplevde behov av att lära sig mera om.

De förslag som kom in kategoriserades tillsammans med några lärare och de som var mest lika formulerades till tänkbara modellprojekt. Utifrån dessa projektbeskrivningar gjordes efterforskningar av beskrivningar av liknande projekt på fastlandet, i Norge och Sverige. Projektbeskrivningarna låg till grund för bedömningen av vad som bäst motsvarade projektets huvudstrategi och de modellprojekt som utformats. Därefter kontaktades några fortbildare. Urvalsprocessen handlade således om att hitta fortbildare som hade erfarenhet av att både arbeta med den typ av innehåll som motsvarade det lärarna beskrivit i enkäterna och enligt projektets huvudstrategi.

Det ena modellprojektet (Virtuella lärarrummet) hade en klart definierad målgrupp: lärarna inom hotell- och restaurangprogrammet. Det andra modellprojektet (ITiS på Åland) måste presenteras för lärarna så att de kunde fatta beslut om deltagande. Detta gjordes genom ett informationsbrev där projektets mål presenterades. Det framgick även att lärarna kunde forma innehållet enligt önskemål och att de skulle få distanshandledning under genomförandet.

4.1.1. Lärarnas behov?

För modellprojektet ITiS-Ålands del var det svårt att få flera deltagare än de två skolor som redan tidigt anmält sig, trots att ansökningstiden förlängdes. Skoldirektörerna inom grundskolan upplevde det som ett viktigt projekt och förde ut budskapet till skolorna men det som var *ledningens* behov svarade endast mot enstaka lärares behov. Inbjudan gick även till några program inom gymnasialstadiet. Ålands naturbruksskola deltog under vårterminen 2002 men avbröt i augusti eftersom den utbildning de planerat att genomföra inom ramen för ITiS-Åland inställdes p.g.a. för få sökande.

Inom hotell- och restaurangprogrammet (HR) uppgavs i förslaget till projekt att det representerade cirka 20 lärare. Planeringen av det konkreta modellprojektet gjordes tillsammans med två lärare och rektorn för Ålands hotell- och restaurangskola (ÅHRS), som har det formella ansvaret för HR-programmets genomförande. Ett informationstillfälle ordnades i början av höstterminen 2001 i samband med en studiedag för samtliga lärare inom programmet. Då presenterades projektets mål och innehåll av de två lärarna, rektorn för ÅHRS och Living V&I Ab. Ytterligare en gemensam presentation för lärarna gjordes ett par veckor senare, då webbplatsformen <http://groups.yahoo.com> presenterades. Under projektets gång kom det fram att det fanns motstånd inom lärargruppen mot användningen av IKT och den del av målsättningen som berörde IKT tonades ned. Portfolio som redskap för bedömning ifrågasattes av en del lärare. Endast ett fåtal utarbetade slutligen en portfolio som kunde användas med de studerande. Innehållet i detta projekt bedömdes under projektets gång svara mot endast ett fåtal lärares behov. Däremot svarade även detta modellprojekt mot *ledningens* behov.

4.1.2. Behov av eller krav på kompetensutveckling?

Inom fortbildning i näringslivet utgår behoven vanligen från krav som ställs av företagsledningen. Behovet definieras då i termer av skillnaden mellan den kompetens eller det kunnande personalen förväntas ha och personalens aktuella kompetens eller kunnande. Beträffande båda modellprojekten fanns det ett politiskt uttalat mål. Detta har dock inte uppfattats som ett krav av lärarna. Det har inte heller framställts som ett *krav* från skolornas huvudmän – däremot som en *önskan*, i grundskolornas fall från skoldirektörerna och inom hotell- och restaurangprogrammet från rektorn. För de lärares del som svarade på enkäten utifrån ett upplevt behov förefaller det som om det snarare handlat om individuella behov. I den bemärkelsen kan konstaterades det att behovsutredning via enkät snarare kan betraktas som en *intresseutredning*.

Motsvarande intentioner på fastlandet har lett till att Utbildningsstyrelsen formulerat kompetenshöjningsstrategin ope.fi, med tydliga krav på skolorna att volymmässigt svara mot tre uppställda nivåerna (ope.fi-1 för alla lärare, ope.fi-2 för 50% av lärarna och ope.fi-3 för 10% av lärarna)². I Sverige valde regeringen att satsa på ITiS. Då projektet nu avslutats räknar man med att man nått cirka 50% av lärarna (d.v.s. 70.000 lärare har deltagit i ITiS)³. En liknande insats, det pedagogiska IT-körkortet, har även genomförts i Danmark. Där har 75% av lärarna deltagit. Rätten till det danska pedagogiska IT-körkortet har köpts av Norge och genomförs med stöd av erfarenheter från det svenska ITiS-projektet. Den status ope.fi, ITiS och det pedagogiska IT-körkortet fått lyckades Den Digitala skolan inte få och därmed fanns det inte den typen av krav på arbetstagarna (lärarna). I grundskolan utgjorde ITiS-Åland ett fortbildningsprogram bland andra som konkurrerade om lärarnas intresse. Inom hotell- och restaurangprogrammet bestämdes att lärarnas skulle delta men de bestämde själva i vilken utsträckning de deltog.

Detta har naturligtvis lett till att projektledningen särskilt granskat de rapporter⁴ som behandlat utvecklingsarbete i skolan samt de fortbildningsprojekt Living V&I AB bedrivit på fastlandet och i Sverige. Utöver de organisatoriska principerna för fortbildningen som användes som utgångspunkt för den övergripande strategin för Det Digitala lär-rummet identifierades ytterligare en, som inte kommit fram i rapporterna men som ändå förefaller utgöra en väsentlig aspekt. Det måste finnas ett tydligt krav som aktualiserar behovet. Detta framgår som en del av bakgrundsbeskrivningarna i de projekt som utgjorde utgångspunkterna för vårt planeringsarbete och omnämns som yttre förändringar av olika slag som ger utslag i lärares arbete. Då rapporterna jämfördes, dels sinsemellan och dels mot projektet Det Digitala lär-rummet, blev det tydligt att detta incitament inte funnits – kravet har inte varit uttalat – eller åtminstone inte upplevts som reellt⁵.

Behovsutredningen via enkät fungerade således inte som förväntat. Det är en viktig signal – vem skall man ställa frågan till? Kan man utreda arbetstagares behov genom att fråga *arbetsgivare*? Vad är det man får svar på när man frågar om *arbetstagares* behov? Svarar de i relation till sina arbetsuppgifter eller svarar de i relation till andra upplevda behov?

Vår slutsats är därför att fortbildning som syftar till en förändrad verksamhet måste basera sig på reella krav på deltagarna. Fortbildning som är intressestyrd kan inte förändra verksamheten – endast enskilda arbetstagares arbete. Vad som var lärarnas behov kunde inte utredas via enkäten.

² Koli & Kylmälä (2001)

³ Tebelius, Aderklou & Fritzdorf (2001).

⁴ T.ex. Hauge (2000), Rönnerman (1993, 1998).

⁵ Ett likartat resultat visar även en studie av Macaro & Erler (1998).

Redovisning av de genomförda elevprojekten inom ITIS-Åland.

4.2.Handledning för och i ett konkret projekt

I det följande presenteras uppläggningsen av de båda modellprojekten kort. Tyngdpunkten i presentationerna ligger på hur handledningen genomförts och fungerat inom respektive projekt.

4.2.1. ITiS-Åland

Grundprincipen för ITiS i Sverige var att lärarna inom sina respektive lärarlag genomförde ett handledt utvecklingsarbete. Fortbildarna från Umeå universitet var införstådda med att detta skulle gälla även på Åland, även om lärarlag inte förekommer här. Istället bildade alla lärare på en skola en grupp som samarbetade om planeringen av ett gemensamt utvecklingsarbete. Utöver detta ingick seminarier där samtliga grupper skulle delta. Inför varje seminarium fick grupperna i uppdrag att läsa och diskutera några av de texter om IT och skola som fanns på hemsidan för ITiS⁶. Lärarna kunde välja de texter de själva uppfattade som mest intressanta eller mest relevanta för deras arbete. I och med att varje grupp valde en eller ett par texter tog lärarna sammantaget del av flera texter.

Handledaren och de åländska grupperna träffades under vårvintern 2002 och drog upp riktlinjer för arbetet. Inför den första träffen sändes ett skriftligt material⁷ till lärarna som presenterade ITiS och vad lärarna förväntades göra under projektets gång. Varje skola fick dessutom en CD-rom⁸ som var avsedd att hjälpa lärarna med eventuella frågor om program och deras användning. En introduktion till användningen av denna CD-rom ordnades vid ÅTC.

Lärarna fick i uppdrag att planera ett projekt som skulle förverkligas med eleverna under höstterminen. Handledningen av planeringsarbetet skedde via FirstClass. Grupperna formulerade mål och ramar för sina respektive utvecklingsarbeten. Fortbildarnas bedömning vid uppföljningen i maj var att grupperna hade goda förutsättningar att lyckas i det arbete de planerat. Vid utvärderingen av projektet uppgav samtliga deltagare att den handledning de fått fungerat bra. Deltagarna uppgav också att handledningen var en av fördelarna inom projektet.

⁶ www.gov.itis.se

⁷ ITiS för skolor på Åland 2002.

⁸ Dunkels m.fl. (2001).

4.2.2. Virtuella lärarrummet

Detta modellprojekt omfattade dels portfolio som redskap för att diskutera läroplanens mål och bedömning och dels IKT. För dessa områden fanns det olika handledare. Ellmin & Ellmin ansvarade för att introducera lärarna i portfolio och för att handleda lärarnas arbete med att utveckla portfolios i grupp. Sven Schauman ansvarade internt för handledningen till de delar lärarna behövde hjälp med IT-relaterat arbete. Han fick i sin tur extern handledning av Pasi Silander för att klara av handledningen i förhållande till ope.fi.

Under våren 2002 introducerades lärarna i portfoliomethodik och sedan fick de i uppdrag att skapa grupper som skulle arbeta med att utveckla digitala portfolios. Efter de introducerande studiedagarna sände fortbildaren en förteckning över böcker, artiklar och videofilmer som deltagarna kunde ta del av för att fördjupa sina kunskaper om portfolio som redskap för bedömning. Listan vidarebefordrades till Läromedelscentralen och Mariehamns stadsbibliotek med information om det pågående fortbildningsprojektet. Ellmin & Ellmin gav även tips om skolor som arbetade med portfolio och några lärare åkte på studiebesök för att bekanta sig med arbetet. I slutet av vårterminen skulle lärarna skicka in sin planering till fortbildarna för att få respons på den. Några grupper gjorde detta. De fick en omedelbar men kortfattad respons av fortbildarna, som skrev att de skulle återkomma med utförligare synpunkter vid ett senare tillfälle. Detta skedde dock aldrig.

Under hösten 2002, då lärarna skulle genomföra sina portfolios, upplöstes projektet som kollegial verksamhet. Istället genomfördes enstaka individuella arbeten med portfolios. De problem som uppstod kan hänföras till följande samverkande faktorer: 1) hur fortbildaren tolkade sitt handledningsuppdrag – att det snarast handlade om att ge lärarna en uppgift och att förse dem med information, 2) programmets uppdelning på tre skolor med olika rektorer och därmed en oklar ledning och 3) den generella tradition inom skolorna som ger lärarna rätten att bestämma över valet av fortbildning. Vid utvärderingen av projektet var den dominerande uppfattningen bland deltagarna att *handledningen* när det gällde portfolio som redskap för bedömning inte fungerat speciellt bra. En del av den kritik som riktades handlade om att Ellmin & Ellmin uppfattades som otillräckligt insatta i gymnasieskolans verksamhet. Detta kom fram under intervjuerna, men de kritiska uttalandena nyanserades genom att deltagarna framhöll att det var uppenbart att fortbildarna var insatta i hur portfoliomethoden fungerade inom grundskolan. Sammanfattningsvis kan man säga att den handledning lärarna fick i huvudsak omfattade information om var de kunde lära sig mera om portfolio och om kontaktuppgifter till andra skolor som prövat på portfolio. Av lärarnas svar att döma har dock endast ett fåtal satt sig in i det materialet.

Delar i en digital portfolio inom
det virtuella lärarummet.

Den interna handledning lärarna fick av Sven Schauman för datoranvändning kom tidsmässigt att omfatta mera än vad som planerats. I praktiken användes Schauman också som kontaktlänk mellan Ellmin & Ellmin och den del av personalen som bedrev ett utvecklingsarbete. Bland de tio personer som utnyttjat denna del av handledningen var den dominerade uppfattningen att den fungerat mycket bra. För att genomföra den interna handledningen fick Schauman handledning på distans av Pasi Silander. Så som det praktiska genomförandet av projektet gestaltade sig kom det att ske en förskjutning av handledningsinsatserna. Vid planeringen av projektet räknade Sven Schauman med att den handledning han skulle få var mera omfattande än vad som de facto behövdes, eftersom IT-delen skrevs ner. Det arbete Sven Schauman själv fick utföra inom ramen för projektet blev istället mera omfattande än vad som planerats.

4.2.3. Diskussion

Som både uppföljningarna och utvärderingen visat var deltagarna i ITiS-Åland nöjda med den handledning de fått. Av den uppföljning via FirstClass som gjordes konstaterades att både handledare och deltagare tog initiativ till handledning. Inom Virtuella lärarrummet skickade fortbildarna information och gav kortfattade synpunkter på deltagarnas arbete vid ett tillfälle. Från deltagarhåll gavs kritik om detta i olika skeden. Projektledningen hade kontakt med fortbildarna tidigt under hösten angående detta. Detta var dock ett problem som inte fick en fullt tillfredsställande lösning under den tid modellprojektet pågick. Enligt de erfarenheter projektledningen har från andra sammanhang finns det olika handledningstraditioner, där representanter för den ena tolkningen lägger ansvaret för initiativ på deltagarna medan representanter för den andra tolkningen tar ett aktivt ansvar för att deltagarna skall komma igång och upprätthålla sitt arbete.

Genom att handledningen fungerade så olika i de båda projekten har en väsentlig aspekt tydliggjorts, nämligen att *samtalen om hur handledningen skall genomföras behöver uppenbarligen ske ännu mycket mer konkret än de samtal projektledningen förde. Ansvarsfördelningen i handledningsprocessen behöver också klargöras för deltagarna. Vidare behöver ansvarsfördelningen mellan fortbildare och ledning på arbetsplatsen preciseras.*

4.3. IKT som redskap?

Som redskap i båda modellprojekten har IKT använts. Gemensamt för de båda projekten har en webbplattform upprättats. Valet av webbplattform skedde

dels med utgångspunkt i den utvärdering som gjorts av Statens skola för vuxna i Norrköping⁹ som grund för att bedöma de pedagogiska kvaliteterna och dels genom att Ålands teknologocentrum granskade de tekniska aspekterna av de olika plattformarna. Utifrån dessa båda granskningar och i samråd med fortbildarna valdes FirstClass som plattform. Inom Virtuella lärarrummet hade lärarna börjat med en egen plattform, <http://groups.yahoo.com>. De valde dock att byta till FirstClass då de erbjöds möjlighet till detta.

För varje modellprojekt skapades en egen konferens inom FirstClass. För ITiS-Åland skapades dessutom underkonferenser för respektive delprojekt. Handledningen skulle genomföras via FirstClass och kommunikationen mellan deltagarna i de olika grupperna skulle också ske via FirstClass. Utöver FirstClass användes även videokonferens inom delprojektet ITiS-Åland och för kommunikationen mellan projektledningen och fortbildarna.

FirstClass som redskap inom Virtuella lärarrummet har enligt utvärderingen bland lärarna inte fungerat. Av sjutton lärare som besvarade denna fråga uppgav nio att de inte använt FirstClass. En person uppgav att det fungerat rätt bra, fem att FirstClass inte fungerat speciellt bra och en att det fungerat dåligt (svarsalternativ: mycket bra – rätt bra – inte speciellt bra – har inte använt det). Som en del i uppföljningsarbetet av de båda modellprojekten följde projektledningen den kommunikation som fördes inom respektive modellprojekt. På basis av denna uppföljning och av de intervjuer som gjordes med lärarna vid två olika tillfällen konstaterades att fortbildaren aldrig använde FirstClass. Istället använde fortbildaren vanlig e-post och riktade all information och alla meddelanden till en enda person på ÅHRS som sedan fick vidarebefordra dem till de andra. Detta trots att fortbildaren uttryckligen utformade programmet med inslag av handledning via FirstClass. Lärarna inom detta modellprojekt fick på det sättet aldrig yttre incitament för att använda FirstClass, det blev aldrig ett nödvändigt redskap i fortbildningen. De som använde detta redskap gjorde det av andra orsaker.

Inom det andra modellprojektet, ITiS-Åland, var det endast en lärare (av sju) som inte använde FirstClass. Av de övriga ansåg fyra att detta redskap fungerade mycket bra medan två ansåg att det inte fungerade speciellt bra. I samband med de uppföljningar som gjordes konstaterades att kommunikationen mellan handledarna och deltagarna genomfördes via FirstClass. Däremot förekom det ingen kommunikation mellan deltagarna i de två skolorna. Här finns en skillnad mellan ITiS-Åland och de svenska ITiS-projekten. De svenska deltagarna representerade olika stadier och en handledningsgrupp bestod av flera arbetslag. I de åländska grupperna samarbetade lärarna inom respektive skola med varandra men inte med lärarna från den andra skolan.

⁹ www.ssv.se

Sammantaget kan man konstatera att för att IKT skall fungera som ett reellt redskap inom fortbildningen måste utbildaren ge olika incitament som gör det nödvändigt för deltagarna att använda det.

4.4. Samarbetsinläring

Den sista huvudprincipen handlade om samarbetsinläring. Begreppet samarbetsinläring lanserades på 1990-talet för att markera att man avsåg något annat än det traditionella grupparbetet. Då grupparbetet som arbetsform introducerades vid slutet av 1960-talet handlade det huvudsakligen om att *deltagarna* skulle organiseras i grupper som fick en gemensam uppgift att lösa. Den typen av grupparbete har kritiserats i flera sammanhang. Diskussionen om grupparbetet som arbetsform har dock fortsatt och detta har bl.a. lett till att man studerat på vilka olika sätt grupparbeten genomförs¹⁰. Detta har resulterat i att man sett att det som är av betydelse är hur *uppgiften* organiseras, alltså i vilken mån uppgiften förutsätter att deltagarna samarbetar för att de skall lyckas med att lösa uppgiften eller om den kan delas upp och utföras som individuella deluppgifter. I flera sammanhang har man därför under senare år valt att tala om samarbetsinläring istället för grupparbete för att tydliggöra vad det handlar om.

En av idéerna i de båda modellprojekten var att utbildningen skulle bedrivas i relation till deltagarnas konkreta verksamhet. Detta för att skapa grund för att de skulle uppleva utbildningen som relevant. Genom att utbildningen på detta sätt integrerades i deras vardagsarbete ökar enligt olika studier också förutsättningarna för en mera långsiktig förändring.

Inom ITiS-Åland planerade lärarna på respektive skola sina projekt tillsammans men genomförde dem till stor del i olika klasser. Elever från flera klasser berördes på det sättet av projekten inom respektive skola. Utgående från projektets uppläggning fick lärarna även gemensam handledning under projektet och stöd för fortsatt arbete. I samband med utvärderingen konstaterade deltagarna att deras samarbete ökat påtagligt.

Beträffande Virtuella lärarrummet var en av de ursprungliga ambitionerna att öka kommunikationen dels mellan de i programmet ingående skolorna och dels mellan den traditionella uppdelningen i köks- respektive salslärare. Grundidén var därför att skapa samsarbetsgrupper som bestod av lärare från *olika skolor* och som representerade *olika delar av verksamheten*. Inget av detta lyckades dock utan den slutliga gruppindelningen gjordes utifrån skola och arbetsuppgifter. Slutligen upplöstes även dessa grupper och istället genomförde enskilda lärare (eller påbörjade genomförandet av) portfolioprojekt med enstaka klasser. Vår uppfattning är den att grundtanken i uppgiften – att ut-

¹⁰ Sjödin (1991)

veckla, utpröva och utvärdera några portfolios – hade alla förutsättningar att blir en uppgift som svarade mot konceptet för samarbetsinläring.

Även i detta fall resulterade de två modellprojekten i olika resultat. I det ena fallet, ITiS-Åland, fungerade den uppgift lärarna fick – att planera ett gemensamt projekt – som tillräcklig struktur för att lärarna skulle samarbeta i lösningen av uppgiften. Däremot har samverkan mellan de båda skolorna i projektet inte uppfattats som lika nödvändigt, de gemensamma seminarierna som forum för att diskuteras övergripande frågor om IT och skola har upplevts som betydelsefulla av tre lärare. I det andra fallet, Virtuella lärarrummet, var det uppenbart att *det inte är tillräckligt att uppgiften formuleras som en arbetsuppgift om det inte finns krav på att uppgiften skall genomföras.*

4.5. Övriga synpunkter: informationen om projektet

Inom båda modellprojekten kom det fram kritik, både under projektets gång och i samband med utvärderingarna, som handlar om två saker som projektledningen uppfattat som väsentliga att ta upp utöver de i projektet nämnda strategierna. En typ av kritik handlade om att deltagarna upplevt att de inte fått information om projektet, vilket är intressant i förhållande till de informationsinsatser som genomfördes. Den andra typen av kritik handlar att deltagarna inte förstätt projektets organisation.

4.5.1. Informationen om respektive modellprojekt

När det gällde ITiS-Åland gavs den första informationen i samband med planeringsfasen under våren 2001, då enkäterna distribuerades. Följande tillfälle som erbjöds var vid det planeringsseminarium som genomfördes i juni 2001 och dit ett flertal lärare hade anmält sig men endast ett fåtal lärare kom. Den tredje formen av information bestod av en inbjudan att delta i det konkreta projektet, där målsättningen beskrevs. Denna gick ut i början av hösten 2001. Då endast ett fåtal anmälningar kom in samlades skoldirektörerna till information och dessa gav i sin tur informationen vidare till skolorna. Ytterligare en skriftlig inbjudan och information gick ut och i samband med ett möte för rektorer och föreståndare gavs ytterligare information. Slutligen fick deltagarna som slutligen kom att ingå i projektet skriftlig och muntlig information i samband med första träffen med fortbildaren. Vid uppföljningen av projektet vid slutet av vårterminen 2002 var en av de synpunkter lärarna gav att de inte hade fått någon information om projektets tidsmässiga uppläggning. Under den videokonferens som ordnades i början av höstterminen 2002 påminde fortbildarna därför om den skriftliga information som utdelats.

Beträffande Virtuella lärarrummet sköttes informationen till stora delar internt, dels i samband med de möten som hölls och dels via <http://groups.yahoo.com>. Utöver det deltog Living V&I Ab vid två tillfällen i möten med programmets lärare där projektets målsättningar beskrevs och det planerade innehållet diskuterades. Senare deltog projektledningen i ytterligare ett tillfälle på ÅHRS där bl.a. <http://groups.yahoo.com> presenterades. Ändå uppger deltagare i båda projekten, både i samband med uppföljningarna och i samband med utvärderingen att de inte fått tillräcklig information och – framför allt i Virtuella lärarrummet – att de inte visste vilka mål som eftersträvades.

4.5.2. Informationen om projektets organisation

Den andra typen av kritik handlade framför allt om Living V&I Ab:s roll i projektet, där deltagarna föreföll att sammanblanda rollen som projektledare med den roll som kanske oftare kopplas till företaget – som fortbildare. Inom ITIS-Åland kom detta starkare fram än inom Virtuella lärarrummet. Deltagarna i ITIS-Åland upplevde att projektledaren borde ha deltagit i projektet på ett konkret sätt. För att undvika en sammanblandning av rollen som administratör med rollen som fortbildare fattades från början beslutet att Living V&I Ab endast skulle finnas i bakgrunden i förhållande till modellprojektet. Risken fanns att deltagarna annars skulle ta kontakt med projektledaren, som fanns i närheten, istället för med fortbildarna som ansvarade för genomförandet av respektive modellprojekt. Just den osynliga rollen upplevdes dock frustrerande, vilket kom fram både i samband med en uppföljningsintervju och i samband med utvärderingen av projektet. Inom Virtuella lärarrummet kom det i samband med utvärderingen fram önskemål om att Living V&I Ab borde ha styrt projektet lite mera. I båda fallen gavs informationen om Living V&I Ab:s roll både skriftligt, i samband med enkäten, och muntligt vid projektstart. Inom ITIS-Åland gavs informationen dessutom av fortbildaren.

En hypotes är att den här delen av problematiken berodde på att det fanns aktörer på för många nivåer för att deltagarna skulle kunna hålla isär dem. Både projektägaren och projektledaren förblev mer eller mindre osynliga för deltagarna. Närmast deltagarna fanns fortbildarna, som hade en tydlig funktion. För andra fortbildningsanordnare torde den här situationen sällan uppstå – man förväntar sig knappast att arrangören/administratören deltar i fortbildningen.

De båda typerna av kritik väcker dock frågan om *hur man kan informera om ett projekt som baserar sig på deltagarinflytande och där de insatser som gjorts inte uppfattats som tillräckliga*. Också den senare typen av kritik, som berörde vår roll, måste ses som en aspekt av kritiken om information.

5. Modellprojektens kortsiktiga mål och resultat

Om man bortser från de problem som funnits i relation till huvudprojektet – och de nyanserade svar som uttryckligen problemen möjliggjort – fanns det även kortsiktiga mål i förhållande till modellprojektet. De var följande:

- att lärare inom grundskola och gymnasialstadiet kan använda IKT som pedagogiskt redskap i undervisningen och för fortbildning
- att, utgående från lärarnas verksamhet, höja lärarnas kompetens inom ett område de själva väljer
- att sammanföra lärare från samma eller olika skolor med gemensamma utbildningsintressen

Inom ITiS-Åland finns det några kommentarer från uppföljningsintervjuerna och utvärderingen som är värda att lyfta i detta sammanhang: I Lumparland framhåller lärarna att deras syn på IT i skolan har blivit mer nyanserad. De ser tydligare när IT är till hjälp, vilka svagheter och vilken styrka det finns i olika sammanhang. "Det har blivit mer ett verktyg bland många andra i skolan än något luddigt framtidshopp". I Ytternäs betonar lärarna erfarenheterna av samarbetet mellan olika årskurser. De har jobbat med nya grepp, som de upplevt som roligare. Samtidigt har de konstaterat att arbetet tog mer tid än de föreställde sig. Lärarna uppger att de lärt sig att läsordningen måste kunna användas flexibelt när man samarbetar, och att man måste avgränsa arbetet. "Det är ju jättevärdefullt att man kan jobba tillsammans så här och att man går också över klassgränserna". Fem av sju lärare anser att projektet lett till att de använder datorn effektivare i undervisningen och alla anser att de fått stöd för att utveckla ämnesintegrerad undervisning (en av det svenska ITiS-projektets målsättningar som fanns med i de åländska lärarnas enkät svar – många av förslagen handlade om ämnesintegrering och datoranvändning).

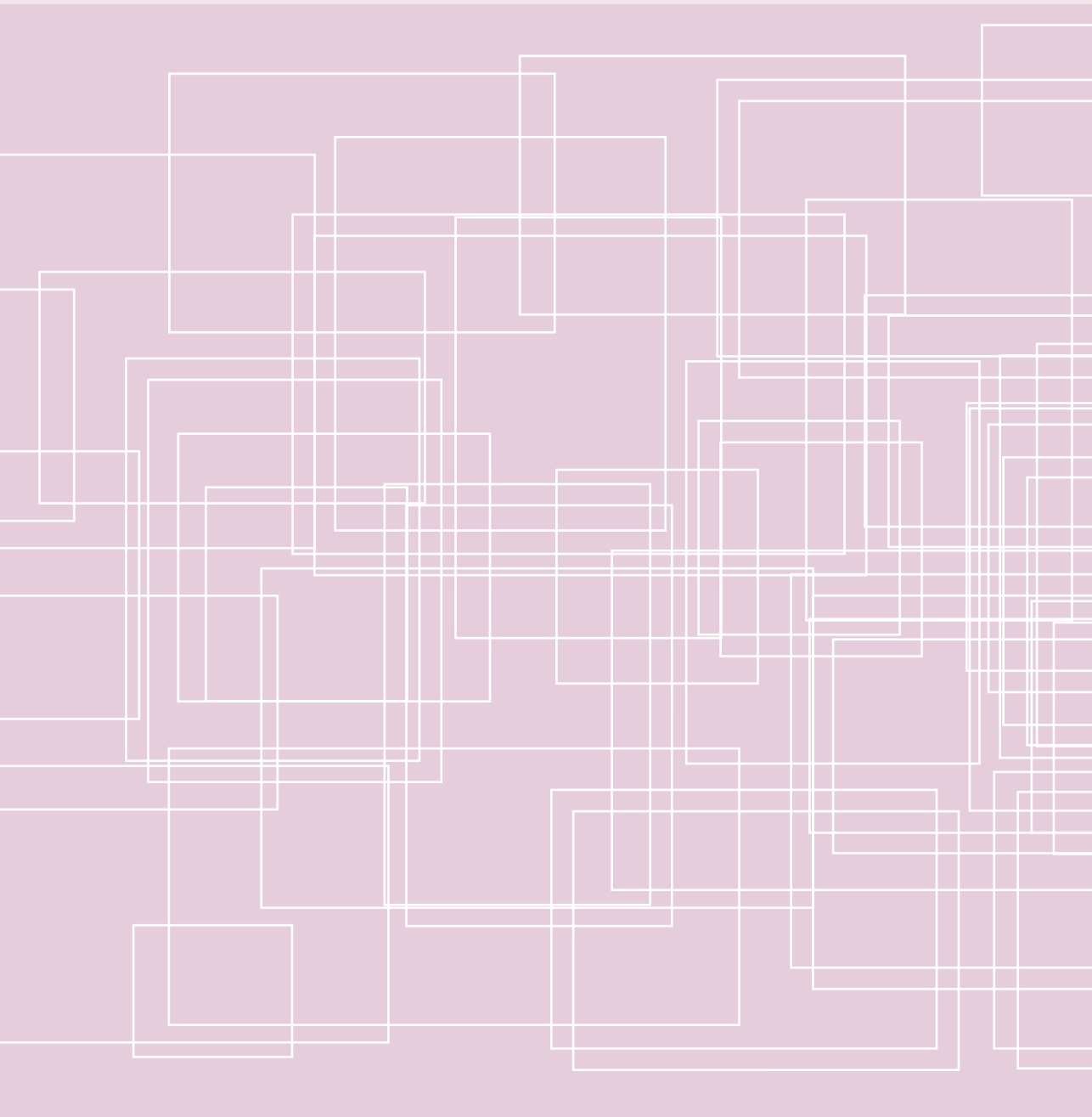
Inom Virtuella lärarrummet var drivkraften till projektet att lärarna i de tre skolorna gemensamt skulle bearbeta och tolka läroplanens mål och särskilt diskutera grunderna för bedömning. Portfolio skulle utgöra redskapet för det och det Virtuella lärarrummet skulle skapas eftersom det var svårt att hitta gemensamma mötestider. Genom det virtuella lärarrummet skulle lärarna samtidigt kunna bli skickligare datoranvändare. För att testa lärarnas datorkunskaper före och efter projektet användes samma enkät, som administrerades internt inom skolan. Enligt svaren på den enkät som besvarades efter att projektet avslutats har merparten av lärarna de färdigheter som motsvarar ope.fi-2, vilket var målet. Lärarna har också diskuterat både läroplanens mål och bedömning. Till dessa delar har projektet således uppnått de ursprungliga målen. Tio

av lärarna uppger också att projektets mål, att använda portfolio i bedömningssarbetet, nåtts mycket bra (3), bra (5) eller ganska bra (2) (skala: utmärkt, mycket bra, bra, ganska bra, dåligt).

Sammantaget har respektive modellprojekt således i huvudsak svarat mot de kortsiktiga målen även om det i förhållande till huvudprojektet funnits en del problem. Dessa har dock, som tidigare nämnts, bidragit till att belysa kritiska punkter i planeringen av fortbildning som utgår från de principer som utarbetades för strategin.

Referenser

- Bitner, N. & Bitner, J. (2002). Integrating technology into the classroom. Eight keys to success. *Journal of Technology and Teacher Education*, Vol. 10, 95–100.
- Egerbladh, T., Andersson, I. & Rönnerman, K. (1995): *Lärare forskar i sin praktik: 12 projekt från skolor i Umeå och Vännäs*. Arbetsrapporter från Pedagogiska institutionen, Umeå universitet; 112. Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Freeman, D. (1999): *Towards a descriptive theory of teacher learning and change*. Konferensbidrag vid ISATT, Dublin 1999.
- Hauge, T. E. (2000): *Teachers' learning about teaching: The use of teacher written cases in in-service training*. Konferensbidrag vid NFPF, Kristiansand 2000.
- Dunkels, E. m.fl. (2001): *IKT och lärande*. CD-rom. Lund: Studentlitteratur.
- Kelsey, T. W. & Mincemoyer, C. C. (2001). Exploring the potential of in-service training through distance education. *Journal of Extension*, Vol. 39.
- Knapszczyk, D. R. (1993). A distance learning approach to in-service training. *Educational Media International*, Vol. 30, 98–100.
- Koli, H. & Kylämä, M. (2001). *Strategi för informations- och kommunikationsteknik i undervisningen verktyg för utvecklingsarbetet* [CD-rom]. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- Macaro, E. & Erler, L. (1998). In-service training needs in MFL. *Language Learning Journal*, No. 18, 85–92.
- Madsén, T. (red., 1994): *Lärares lärande: från fortbildning till en lärande arbetsorganisation*. Lund: Studentlitteratur.
- Murray, L. (1998). CALL and web training with teacher self empowerment: A developmental and long-term approach. *Computers & Education*, Vol. 31, 17–23.
- Rönnerman, K. (1993): *Lärarinnor utvecklar sin praktik: en studie av åtta utvecklingsarbeten på lågstadiet*. Akademiska avhandlingar vid Pedagogiska institutionen, Umeå universitet; 36. Umeå: Umeå universitet.
- Rönnerman, K. (1998): *Utvecklingsarbete: en grund för lärares lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Sjödin, S. (1991). *Problemlösning i grupp: betydelsen av gruppstorlek, gruppammansättning, gruppnorm och problemtyp för gruppprodukt och individuell kunskapsbehållning*. Akademiska avhandlingar vid Pedagogiska institutionen, 30. Umeå universitet.
- Tebelius, U. Aderklou, C. & Fritzdorf, L. (2001). *Skola i omvandling? Delrapport: På väg mot ett generativt lärande. Kvantitativ studie av ITIS-satsningens effekter*. Högskolan i Halmstad, Sektionen för Hälsa och Samhälle.
- Opublicerade texter:
Eva Mårell-Olsson: *ITIS för skolor på Åland 2002*. Umeå universitet, LITU.

Projektet har delfinansierats av Europeiska Socialfonden
genom Ålands Mål 3-program 2000–2006